

כל אשה והאמת שלה

אשתו המנודה (רומאן).

אידה צורית,

הוצאת כתר, סדרת כותרים, 317 עמ'.

שבעים שנה לאחר הופעת הרומאן המהפכני של יהודה בורלא "אשתו השנואה", מן הרומאנים הראשונים שהעלו לתודעה את מצבה העגום של האשה במקומותינו (ומה גם אשה בחברה מזרחית שדיכוייה היה קשה שבעתיים משל אחיותיה שבאו מארצות המערב), רואה אור הרומאן המהפכני של אידה צורית "אשתו המנודה", העורך כעין דוויזיה דמיונית, אך כלל וכלל לא בלתי־אפשרית בעליל, בהיסטוריה הציונית הרשמית, בהסיטו את הזרקור אל אותה פינה חשוכה ושכוחה במתכוון – אל רעייתו ואם ילדיו של חוזה המדינה, תיאודור הרצל. הרוויזיה נעשית באמצעות עין אשה, המנסה לפענח את צפונותיה של אשה אחרת, שיומנה קורע את כל המסוות והמסכות מעל לעולם השקף של המימסד הצבוע והאינטרסנטי. עולם האתמול חיבב את המימרה הצרפתית "חפש את האשה", שריו של פטרונות שוביניסטית נודף ממנה, חרף העובדה שהיא מצדדת לכאורה באשה ומאמינה בכוחה להניע את העולם. ממימרה זו משתמע, שמאחורי כל גבר נודע ניצבת אשה, שמקומה הטבעי שמור לה אמנם בירכתיים (בחינת "כל כבודה בת מלך פנימה"), אך השפעתה וטביעת־ידה ניכרות בכל מעללי בעלה הגדול והדגול.

לגבי הרצל, מכל מקום, היו למימרה זו תוקף ומשמעות כפולים ומכופלים. תיאודור הרצל, בעל ההופעה המלכותית והחלומות האוטופיים מדחיקי הראות, ניטלטל ונקרע בין שני מוקדי השפעה נשיים: הוא נדחף אל חזית הזירה על־ידי אמו השתלטנית והגאוותנית, שיעדה לבנה גדולות ונצורות, ונהדף ממנה אל ענייני "יום קטנות", שמהם סלדה נפשו, על־ידי אשתו הקטנונית והבלתי־יציבה יוליה הרצל (לבית נשאורא). היא היוותה לגבי אבן נגף ומכשול – כך לפחות טוענת הגירסה הרשמית של ההיסטוריה הלאומית המועידה להרצל תפקיד של מרטיר ושל קרבן. התוצאה של הקונפליקט

בין האשה הדומיננטית לאשה התלותית היתה – אף זאת לפי אותה גירסה רשמית שפירנסה את המיתוס הלאומי במשך דורות אחדים – מחלת לב בטרם עת ומוות חטוף, בעיצומו של משבר גדול שפקד את התנועה הציונית, הריחו משבר אוגנדה. מותו העמיק את הקרע, וריפה את ידיהם של רבים מן הרעיון הציוני.

בעשורים האחרונים, בגבור המסורת האיקונוקלאסטית המנתצת את כל אלילי הנעורים ומציגה אותה בערייתם, נכתבו גם ביוגרפיות, המורידות את הרצל, ביאליק ושאר גדולי האומה מן הכן הגבוה שעליו הוצבו בדורות הקודמים, ומציגות אותם באנפילאות. ואולם, ספרה של אידה צורית אינו מסתפק בחשיפת דמותו של הרצל כדמות "בשר ודם, עיתונאי, איש חברה – על תשוקותיו, גחמותיו ויצריו", ככתוב על גב הספר. היא מבקשת שלא להסתפק במתן פרשנות אחרת, אלא חותרת לערער גם על העובדות של הגירסה הרשמית ולערער אותן עד היסוד. לפי הגירסה הרשמית, מתה רעייתו של הרצל בסנטוריום באוסטריה ב־1907 בגיל 39, אפרה נעלם בנסיבות מסתוריות ולא הובא לקבורה בהר הרצל (בנה שכה, ככל הנראה, את כד האפר בקרון רכבת, והכד אבד).

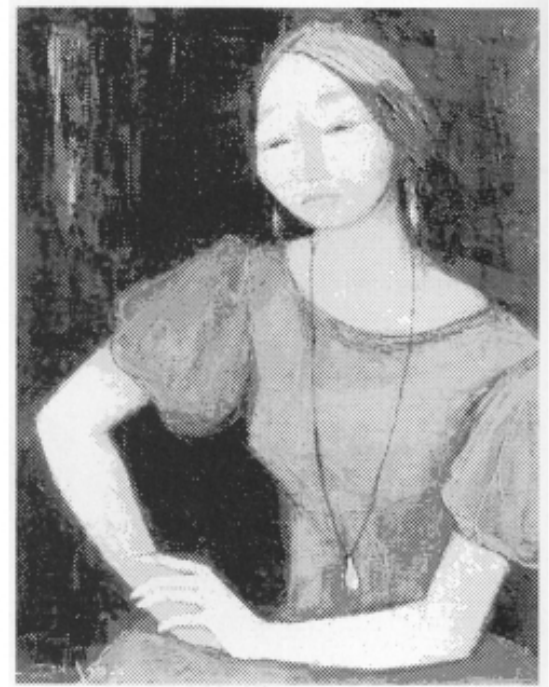
סימני שאלה רבים נותרו מעורפלים ובלתי פתורים: כיצד הוטלה משימת העברת אפרה על בנה בעל הנפש המעורערת והרגישה יתר על המידה? מדוע נעלמה או הועלמה התכתובת הענפה בינה לבין בעלה? אילו פרטים אפלים מחייו של המנהיג הציוני הנערץ השכיחו חוקרי הציונות ואילו מהם "שיפצו" והתאימו למיתוס שנוצר בדמיון העם? לפי הגירסה הדמיונית שבספרה של אידה צורית, הוברחה יוליה לארצות־הברית בהוראת עסקני ההסתדרות הציונית, שביקשו שלא להכתים את המיתוס הלאומי ואת ההיסטוריה הציונית הרשמית ולתעד בתוכם את תסכוליה ואת ההתפרצויות הקפריזיות של מי שנתפסה כאישיות עצבנית ומעורערת. לפיכך, אישפזו עסקנים אלה את יוליה – שהוגדרה כחולת נפש – בסנטוריום במחוז וסטצ'סטר שבמדינת ניו־יורק, וגזרו עליה אנונימיות גמורה עד יום מותה. עובדת התאבדותם של שניים מילדיה הועלמה ממנה כדי שלא להחמיר את מצבה הנפשי וכדי לשמור

על קשר השתיקה שנקם סביב הרעיה, שלא התאימה באופיה הסוער והאימפולסיבי למיתוס הלאומי.

מאו אגדת דוד המלך במערה וסיפורו של פרידריך ברברוסה, צצים מדי פעם סיפורים על גיבורי תרבות שמתו רק לכאורה: כוכב רוק נודע שמת ממנת־יתר או נסיכה אהודה שנהרגה בתאונה, שהדמיון העממי מקים אותם לתחייה מוזמן לזמן, וכך מעניק להם כעין חיי נצח. אשתו של הרצל לא היתה מעולם "גיבורת תרבות". להיפך, דמותה כאמור הוצנעה ככל שניתן היה, בידי בעלה, הביוגרפים שלו וכותבי תולדותיה של הציונות. אף־על־פי־כן, ואולי דווקא משום כך, בחרה בה אידה צורית כגיבורת הרומאן הדמיוני שלה, הבנוי משני חלקים נפרדים: הראשון – "העולם החדש" פותח בדפי וידוי, שנכתבו בידי יוליה נש (ג'ולי נשאורא־הרצל) והופקרו למשמרת בידי עיתונאית צעירה, בת טובים, המתעדת את פגישותיה עם אשת המנהיג הדגול. החלק השני מכיל את יומניה של יוליה מן השנים 1922-1925 עד תום שהותה בסנטוריום והיציאה אל אוויר העולם, כעגל לא לומה, כתינוק העושה את צעדיו הראשונים. וכי מה תעשה יוליה־ג'ולי עם החופש שניתן לה, באין לה כלים ומשאבי נפש להתמודד עם הבלתי־נודע?

את נקודת המבט הגברית לפרשת נישואיו של הרצל לעלמה הווינאית המפונקת, ניתן למצוא ברמו שעוביו כקורת בית הבד בסיפורו של הרצל 'הפונדק של אנילין', הפותח במלים: "היה היה אדם ולו אשת מדנים. והאשה מררה לו את חייו בחליפות רוחה הסוער מיום ליום [...] בשבתו צופה בשעות דמדומים טובות אל המרחקים, היתה באה האשה ומתנפלת עליו בשצף קטטותיה. אז נקרע לבו לגזרים, והוא ריחם על עצמו ונמלט מן הבית." ההוררי ההתאבדות של הגבר האומלל – פרופסור לפילוסופיה האוהב לשקוע במחשבות ולהתכנס בתוך ספריו – מתחלפים עד מהרה במחשבת גדלות (בשאיפה לבצע איזו חובה גדולה הנתנת תוכן נאה לחיים: "כל אשר לא ירהיבו עוז לעשות בני־אדם הרגילים"), ומחשבה זו היא המאפשרת לו לבעל המסכן ושומר הטובה לחזור אל כסנטיפה שלו ולשאת בעול החיים.

את נקודת המבט הנשית מספקת אידה צורית באמצעות "יומניה" של יוליה, ומן הדין להודות שאין היא מביאה את קוראיה לידי הודות עם "אשתו המנודה". זו, חרף התלאות והצרות הקשות והבלתי־מוצדקות הנפלות בגורלה, אינה

אידה צוריקאל, ציור: אסתר פריץ ארד

יכולה לעורר בקורא "חמלה ופחד", כמאמר אריסטו. מן הרומאן של צורית עולה דמות אינפנטילית למדי, המתעניינת בשמלות ובאהבהים יותר מאשר בעולמו הרוחני של בעלה (גם דמותו אינה יוצאת כאן אמנם נקייה ממומים קטנים כגדולים). אכזבה דומה ניתן לחוש כשקוראים ביוגרפיות של נשים אחרות של גדולי רוח מבני הדור ההוא (את יומנה של קטה מאן, אשתו של תומס מאן, או את זכרונותיה של מאניה, אשת ביאליק). הדור לא הכשיר את נשותיו להיות כלי קיבול לרעיונות גדולים, ולפיכך הסתפקו הללו בדאגות קטנוניות בענייני מזון ומזון, לבוש ובילויים, ונותרו אטומות למפעל חייו אדיר הממדים של אותו ענק־רוח שבמחיצתו עשו את חייהן. ואולם, בניגוד למאניה ביאליק, שהיתה "בת ישראל" מן הנוסח הישן (היא נישאה לביאליק ב־1893 בנישואי שידוך, מעולם לא למדה עברית ולא קראה בכתביו של "המשורר הלאומי"), יוליה נשאור, שהכירה לראשונה את הרצל עשר שנים קודם לכן, וקבעה אתו פגישות אהבים חשאיות בפארקים הקסומים של וינה, היתה צעירה מערבית, משוחררת למדי ביחסים שבינו לבינה, ונישאה לבחירי לבה מתוך אהבה, למרות התנגדות הוריה.

עם זאת, אפילו היא – המערבית והמתקדמת – מתגלה כאשה קטנה וצרת־אופקים למדי, המתבוננת בהשתוממות בבנות משפחת שפס,

האינטלקטואליות והליברליות, המרשימות אותה בהופעתן המודרנית, המשוחררת ממוסכמות, בשמלותיהן הקצרות, בהתנהגותן הטבעית ובצחוקן המשוחרר, חסרי־מעצורים. משמע, בספרה של אידה צורית לא תמצא דמויות המשורטטות בצבעי שחור־לבן, כי אם קשת רחבה של גוני ביניים, ובה נשים בדרגות שונות של השתחררות מעול המוסכמות ומכבלי הפטרונות הגבריות. אפילו גיבורת הספר, שכל מעייניה בלבוש, באהבהים ובווטות של יום, מסוגלת לפעמים לשחרר מונולוג דעתני על נסיות לבו האמנותיות של בעלה, המוכיח שאינה ריקה ונעורה מדעת כל עיקר:

תיאודור לא נחשב לאיש האונגרי התרבותי ספרותי. כאמור, טעמו והשקפותיו האמנותיים היו דחוקים מאלה של היוגנדשטיל' וה'סצסיון' וה'וינר וורקשטטן' (למרות הערצתו את המוסיקה של דיכרד וגנר). כמו כן, הקו השליט של היזר טאנבלאט' היה פרנקופילי מוצהר, ואילו נטיית לבו של תיאודור, כנטיית לבם של עורכי ה'נויה פראיה פרסה' היתה גרמנופילית מובהקת. (עמ' 212).

האם לפנינו רומאן מן הגל הבתר־ציוני, המרשה לעצמו לזהות את ערלות הלב ואת הציוניות שבציונות? דומני שמי שיסווג את הרומאן הזה כך, יטעה טעות חמורה. לא "היסטוריונית חדשה" לפנינו, אלא לכאורה. ברומאן המעניין שלפנינו אין ערעור על הרעיון הציוני, כי אם הוקעתו של כל מיטסד עריץ, העושה שימוש קר ומניפולטיבי בחלש כדי לקדם

את האינטרסים המיידים שלו. זכויות שניתנות במאוחר לאסיר השבוי בכלאו בעל־כורחו שנים על גבי שנים אינן בחזקת זכויות. עבד נרצע מעדיף את בית אדונו על פני החופש המזומן לו בחוץ, וכך גם אשה שרוב ימיה עברו עליה במחיצת בעל דומיננטי, שגרם לה – במזיד או בשוגג – להתבטל בפניו, להתרוצץ כלביאה בסוגר בין כותלי הבית שהיה לכלא. על אחת כמה וכמה אשה, שנכלאה על־כורחה בסנטוריום כדי להגן על המיתוס הלאומי מפני כל רכב.

המבקרת והסופרת אידה צורית נטלה על עצמה משימה לא קלה: להתמודד עם דמות של "אנטי־קדושה" (עמ' 283), שקובלנותיה לעתים קרובות יכולות למצוא אוזן קשבת אצל קוראים וקוראות בני־ימינו בשל הפינוק והקפריזיות המלוות כל הגיג ובדל מחשבה. אף־על־פי־כן, דמותה של "אשתו המנודה" יוצאת מתחת עטה וידה על העליונה: אין היא גופלת מבעלה האומניפוטנטי, ולעתים אף עולה עליו. וכך גם בתחומי אמנות הכתיבה: חרף העובדה שלפנינו רומאן כמיתיעודי, המכיל קטעי יומן (המוותרים כאילו מראש על הספרותיות לטובתה של אותה אמת של אותנטיות בלתי־אמצעית וחסרת פרספקטיבה), מצויים כאן קטעי תיאור וירטואוזיים כגון זה שבעמ' 271, המעלה באוב את הבית האוסטרו־הונגרי על שלל מראותיו, אבזריו, ניהוחותיו וטעמיו.

בספר זה שילבה אידה צורית את המיומנות שרכשה בכתיבת ביוגרפיות (ו'חיים, האצילות' על אמיר גלבע ו'שירת הפרא האציל' על אבות ישורון) ואת כשרונותיה הבלטריסטיים, והעמידה חיבור מרתק שאיננו בדיוק ביוגרפיה, אף איננו בדיוק רומאן בדיוני, ובעת ובעונה אחת הריהו גם זה וגם זה.

זיוה שמי

פותחים במסע איטי

אש אטית,

ישראל אלירו

הוצאת תג הליקון, 1997, 82 עמ'.

מביטה בו, מטה אוון כמו קיכלי לשמוע את התולעת מתחת לאדמה. לבסוף הוא מרים את ראשו מן השדה הפתוח של הדף הלבן שאט־אט מתמלא בתווים של "המלה הרסיסית". ובכן, "האיש / גוהן על / שקט השיר". כך כותב ישראל אלירו ב"אש אטית", ספר שיריו השלושה־עשר. אפשר לדבר על ככרת דרך, על השקפת עולם ועל פיתוח סגנון אישי. ויותר מכך: ראוי, אולי, לדבר על אלירו כמין משורר מורה־דרך – זאת אומרת, משורר שאינו עוסק בלספר על עצמו – זאת לא שירה לירית

אדם הולך בשדה. הוא אינו צועד, אינו גומא מרחקים. הוא הולך באיטיות ומשתהה בתוך שדה, ספק ואדי קטן בתחילת האביב. אדם מתעכב, מביט בסביבתו וסביבתו